

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Гарликівський Р.В.

студент III курсу Т

*аращанського державного технічного та
економіко-правового коледжу*

Актуальність теми. Кримінальна відповідальність має наскрізний характер, «пронизує» майже всі інститути як Загальної, так і Особливої частини Кримінального кодексу України, або тісно пов'язана з ними і тому є універсальною категорією кримінального права. Невипадково розділ II Загальної частини Кримінального кодексу України (КК України), що має установче і відправне значення для кримінального законодавства України, носить назву «Закон про кримінальну відповідальність», в його розділі IX містяться норми, що регулюють питання звільнення від кримінальної відповідальності. У розділах «Покарання та його види» (X), «Призначення покарання» (XI), «Звільнення від покарання та його відбування» (XII), «Судимість» (XIII) та інших фактично містяться норми, що передбачають різні форми, види й етапи реалізації кримінальної відповідальності. Норми Особливої частини КК України, закріплені у відповідних її статтях, встановлюють кримінальну відповідальність за конкретні види злочинів. Отже, ця категорія посідає особливе і домінуюче місце у логічному ряді категорій та понять кримінального права.

Мета і завдання. Мета – проаналізувати форми реалізації кримінальної відповідальності і виробити обґрунтовані пропозиції задля їх вдосконалення. Завдання: дати визначення поняттю кримінальної відповідальності; дослідити форми реалізації кримінальної відповідальності. *Об'єктом* є суспільні відносини, які охороняються законом про кримінальну відповідальність на які було здійснено протиправне

посягання. *Предметом дослідження* є, власне, кримінальна відповідальність її поняття та форми реалізації. *Методи дослідження*. Методологічною основою реферату стала система загальнонаукових, спеціально-наукових, та спеціально-юридичних методів.

Останні законодавчі новели, пов'язані із запровадженням категорії «інших заходів кримінально-правового характеру» [2], у тому числі й щодо юридичних осіб [3], знову актуалізували достатньо давню наукову проблему визначення форм реалізації кримінальної відповідальності. Ці питання неодноразово ставали предметом досліджень багатьох науковців, зокрема Ю.В. Бауліна, В.М. Бурдіна, В.К. Грищука, О.О. Дудорова, А.П. Козлова, І.В. Красницького, Н.Ф. Кузнецової, І.І. Митрофанова, Ю.М. Ткачевського, М.І. Панова, М.І. Хавронюка та інших.

Насамперед потрібно визначитися із поняттям кримінальної відповідальності, а потім перейти до розгляду форм її реалізації. Чинне кримінальне законодавство визначення категорії «кримінальна відповідальність» не містить. У науці кримінального права спостерігається достатньо широкий діапазон позицій поняття кримінальної відповідальності. Це поняття продовжує залишатися джерелом жвавої дискусії науковців. З моєї точки зору, кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, у межах якого здійснюється реагування держави на вчинений злочин що полягає у здійсненому судом в обвинувальному вирокі осуді порушника кримінально-правової заборони та застосуванні до нього заходів кримінально-правового впливу.

Однак наразі доводиться констатувати, що, малодослідженими лишаються окремі форми кримінальної відповідальності та сам критерій класифікації форм реалізації кримінальної відповідальності не достатньо чітко окреслений. Ю.В. Баулін стверджує, що виділення форм реалізації кримінальної відповідальності може здійснюватися лише при її індивідуалізації [3, с. 626-633], тобто стосовно конкретизованої, і, як наслідок, – реальної кримінальної відповідальності. Критерієм виділення таких форм може слугувати обсяг правообмежувальних заходів, що включаються до змісту такої відповідальності. Як слушно стверджує І.В. Красницький, форми кримінальної відповідальності – це передбачені кримінальним законом можливі варіанти поєднання елементів змісту кримінальної відповідальності [8, с.65-72]. Обрання саме такого критерію дає підстави підтримати позицію Ю.В. Бауліна, який виділяє наступні три форми реалізації кримінальної відповідальності. Перша форма полягає в осуді особи, яка вчинила злочин, без призначення їй покарання. Така форма реалізації кримінальної відповідальності передбачена ч. 4 ст. 74 КК України, відповідно до якої

«Особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною». Крім того, відповідно до ч. 5 тієї ж статті «Особа також може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставах, передбачених статтею 49 цього Кодексу». В даному разі до змісту конкретизованої кримінальної відповідальності особи не включається покарання. Кримінальна відповідальність при такій формі її реалізації представлена лише одним заходом – осудом. В цих випадках особа знаходиться в стані засудженої лише мить – момент набрання вироком законної сили, після якої вона знову вважається не судимою і не може бути піддана правообмеженням. Викладене свідчить, що при першій формі її реалізації кримінальна відповідальність особи фактично відсутня [19 . с. 138-148].

Друга форма реалізації кримінальної відповідальності, полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання і його реальним відбуванням. До змісту кримінальної відповідальності належать два її заходи: покарання та судимість. Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України, особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили, протягом усього строку відбування покарання та ще, як правило, певний час після його відбуття – до моменту погашення або зняття судимості. Проте, дані судової статистики останніх років свідчать про те, що ця форма реалізації кримінальної відповідальності не стала найбільш поширеною. Суди наразі віддають перевагу наступній, третій формі її реалізації. [20 . с. 65–72]. Третя форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється і яке замінюється їй іншими заходами. Відповідно до ч. 1 ст. 75 КК України, якщо суд при призначенні покарання у виді виправних, робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Відповідно до ч. 2 тієї ж статті, суд також приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено таке ж покарання, як назване вище, а також узгоджено звільнення від його від-

бування з випробуванням. В цьому разі конкретизована кримінальна відповідальність особи, окрім осуду, містить як покарання, так і заходи, що застосовуються замість нього, при умовному звільненні від покарання. Реальна ж кримінальна відповідальність особи в оптимальному для неї варіанті (ч. 1 ст. 78 КК України) містить виключно заходи, що застосовуються замість покарання (ст. 76 КК України), а також судимість. Однак, у разі якщо засуджений не виконує покладені на нього обов'язки або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд направляє його для відбування призначеного покарання (ч. 2 ст. 78 КК України). В цьому разі реальна кримінальна відповідальність особи доповнюється покаранням і фактично включає в себе усі три заходи. [8 . с. 65–72]. Інколи в літературі виділяються й деякі інші форми реалізації кримінальної відповідальності. Так, наприклад, В.К. Гришук виділяє три класичні форми реалізації кримінальної відповідальності: 1) осуд; 2) покарання; 3) судимість. Із них лише осуд може реалізовуватися самостійно. Покарання реалізується не інакше як у поєднанні з осудом і судимістю, а судимість – у поєднанні з покаранням та осудом, якщо він поєднаний із покаранням.

Відповідно до КК України, до фізичних осіб, які вчинили злочин, можуть також застосовуватися примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; спеціальна конфіскація; примусові заходи виховного характеру. Звідси виникає питання: чи ці заходи кримінально-правового характеру є формами реалізації кримінальної відповідальності? Так, підставою застосування примусових заходів медичного характеру є вчинення злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України (ч. 2 ст. 20, ст. 93 КК України). Примусове лікування застосовується до особи, котра вчинила злочини та має хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (ст. 96 КК України). Спеціальна конфіскація – у випадку вчинення злочину чи суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України (ст. 96-1 КК України). Примусові заходи виховного характеру застосовуються у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України (ч. 2 ст. 97 КК України), а також у разі вчинення злочину (ст. 105 КК України). Отже, можна зробити висновок, що фактичною підставою застосування цих заходів кримінально-правового характеру є вчинення злочину чи суспільно небезпечного діяння. Звідси випливає, що кримінальне право поширює свою дію не тільки

на осіб, які вчинили злочин, а й на тих, які вчинили суспільно небезпечні посягання, що не є злочином (діяння неосудних осіб; осіб, які не досягнули віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність тощо). Відповідно до цього, зазначені заходи в одному випадку застосовуються в межах реалізації кримінальної відповідальності, а в інших – ні. Як видається, варто диференційовано підходити до практики їх застосування. Так, примусові заходів медичного та виховного характеру можуть згадуватись у контексті розкриття змісту кримінальної відповідальності лише у випадку їх застосування (замість покарання або поряд із ним) на підставі обвинувального вироку суду. Наприклад, суд звільняє неповнолітнього від покарання із застосуванням примусового заходу виховного характеру (ст. 105 КК України) або застосовує відповідний примусовий захід медичного характеру щодо особи, визнаної обмежено осудною (ст. ст. 20, 93, 94 КК України). Щоправда, доцільно погодитись із О.О. Дудоровим, що застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, визнаних обмежено осудними (а до них, відповідно до ч. 1 ст. 20 і ч. 2 ст. 94 КК України, може бути застосовано лише надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку), не варто розглядати саме як особливу форму реалізації кримінальної відповідальності [5] [20 с. 65-72].

Отже, застосування одного із примусових заходів медичного характеру до обмежено осудних осіб хоча й означає реалізацію кримінальної відповідальності, позбавлене самостійного характеру, оскільки, згідно з чинним законодавством, відбувається в межах відбування призначеного покарання як окремої форми реалізації кримінальної відповідальності [5]. Те саме можна сказати й про примусове лікування, яке призначається поряд із покаранням. Водночас, коли суд вирішив застосувати примусовий захід медичного характеру до неосудного (ч. 2 ст. 19 КК України) чи примусовий захід виховного характеру до того, хто не досягнув віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 2 ст. 97 КК України), такі ситуації до реалізації кримінальної відповідальності стосунку не мають. У таких випадках зазначені заходи, не будучи пов'язаними з учиненням злочину, виступають як альтернатива кримінальній відповідальності. Отже, ці заходи пов'язані із кримінальною відповідальністю тоді, коли фактичною підставою їх застосування є вчинення злочину. Г.З. Яремко зазначає, що підставами кримінальною відповідальності є такі: 1) матеріальна – учинення злочину; 2) процесуальною – наявність обвинувального вироку, який набрав законної сили.

Отже, кримінальна відповідальність є заходом кримінально-правового впливу на фізичну особу, яка вчинила злочин, і процесуально

передбачає наявність обвинувального вироку, що набрав чинності. Кримінальній відповідальності властиві осуд, покарання, судимість. У межах кримінальної відповідальності реалізуються примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, примусове лікування, спеціальна конфіскація. З урахуванням цього має проводитися кримінально-правова політика держави як на рівні законотворчості, так і на рівні застосування кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституція України - К., 1998.
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. – Х.: ТОВ“Одісей”, 2010. – 1152с.
3. Баулін Ю. Кримінальна відповідальність: сутність, зміст та правова форма // ВАПНУ. – 2003. - №2 (33) - №3 (34). – С. 626 – 633.
4. Гришук В. К. Доктринальне розуміння форм реалізації кримінальної відповідальності людини//Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / Ред. кол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 93–984;
5. Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини. – Хмельницький: Хмельницьк. ун-т управління і права, 2012. – 736 с.

Науковий керівник: Голобородько Н.В., викладач Таращанського державного технічного та економіко-правового коледжу